

VÄSTGÖTA BYGDEN

Tidskrift för hembygdsarbete, natur- och kulturminnesvård utgiven av Västergötlands Hembygdsförbund

Hej, käre besökare!
Västgötabygdens förstasida finns på nästa sida!

Tycker du att tidskriften är läsvärd rekommenderas att du satsar på en tidningsprenumeration!

Vid 1 ex. kostar 1-årsabonnemang 150:-

Vid minst 10 ex. (i samma beställningslista) rabatteras priset till 130:- / ex.

Listan skickas till Västergötlands Hembygdsförbund, Box 15, 534 21 VARA, Fax: 0512-33942, E-post: vasterg.hembygdsf@telia.com

Avgiften erläggs på en inbetalning till Västergötlands Hembygdsförbunds bankgiro 378-5383.

PS! Tips till föreningar etc. Ge en prenumeration till föreningarnas hela styrelse, alla trotjänare, skolor, äldreboende och inte minst läkar- och tandläkarmottagningar m.fl !

Det kommer att uppskattas!

Västgötabygdens redaktionskommitté

VÄSTGÖTA- BYGDEN

Tidskrift för hembygdsarbete, natur- och kulturminnesvård utgiven av Västergötlands Hembygdsförbund

Nr 3

Årgång 73

2018

Datorer och det digitala. Kulturarvet kan sökas på nätet.

Jessica Bergström, projektledare hos PrismaVG, föreläste vid ett seminarium i Habo.

Foto: Monika Moberg.

Mängder av text och bilder från årsstämman i Habo!

Herrljunga – Årets Hembygdsförening

Bilder från Hyssna – Årets Hembygdsbok

Foto:
Copyright
Kungahuset.se

HKH Kronprinsessan Victoria
Västergötlands Hembygdsförbunds
beskyddarinna

Innehåll

Sommarhälsning	3
Tankar i tiden, Hans Menzing	4
Stämma utan stress	5
Forskning om utveckling och kulturarv	9
Ann-Britt – Årets Tengelandsstipendiat	10
Bildsvep från årsstämman	11
Årets Hembygdsförening – Herrljunga	12
Årets Hembygdsbok från Hyssna	13
Backfräsarna satte Hällingssjö på kartan	14
Melltorps radby i Hyssna	15
Satiriker från Floby invaldes redan 1786	16
Vattenbrunn inomhus, en lyx	18
Himmelska molntussar över Torpa	19
Horsbrottet i Hangelösa	20
Lort-Sverige för över 80 år sedan	23
Skrivardag i Vara	24
Tankar frå bögda av Håkansson	24
Besök hos Centralföreningen i Tidán	25
Hänt på bögda	26
Läsvärt i korthet	29
Cykeln löste kampen om byxorna	30
Redaktionen	31
Förrskolan i Habo	32

Redaktör och ansvarig utgivare:

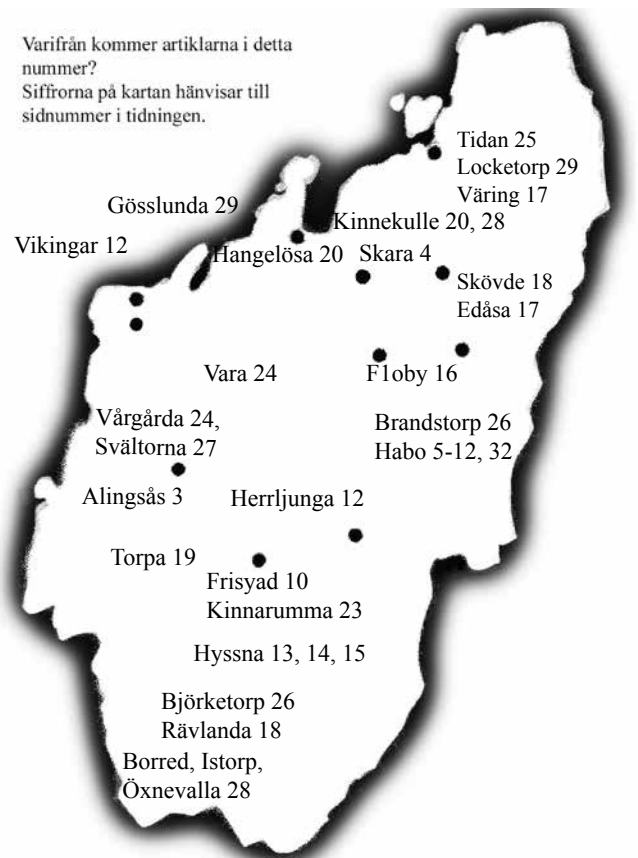
Monika Moberg, Norra Bergvägen 16B, 541 32 Skövde.
Tel: 070 64 25 670. E-post: redvastgotab@gmail.com
Tryck: Strands Grafiska i Vårgårda AB.
Sex nummer per år med utgivning i slutet av februari,
april, juni, augusti, oktober och november.
Manus senast: 10/1, 10/3, 10/5, 10/7, 10/9 och 10/10.

VÄSTGÖTA- BYGDEN

Tidskrift för hembygdsarbete,
natur- och kulturminnesvård.
Medlemstidskrift för
Västergötlands Hembygdsförbund
Årgång 73
Utkommer med 6 nummer per år
Avgift 2018 150:-

Varifrån kommer artiklarna i detta
nummer?
Siffrorna på kartan hänvisar till
sidnummer i tidningen.

Helt ideellt

Vår tidning är ganska unik. Vi som gör tidningen jobbar helt ideellt. Vi är en redaktionskommitté på tio personer som träffas ett par, tre gånger per år och har samråd om innehållet. Ur den gruppen är vi tre (se sidan 31) som har det direkta ansvaret att det kommer ut sex nr av Västgötabygden per år.

Vill du prenumerera eller har en adressförändring, ring till Eva Mann, telefon 0512-105 50, kontorstid på torsdag 9–15 eller e-post: vasterg.hembygdsf@telia.com I det här numret är vi 15 skribenter och fotografer som hjälpts åt. Ingen av oss får något arvode, vi gör det för att glädja andra och oss själva.

En skön sommar i hembygden!

Sommar och sol. För 200 år sedan, 1818, höll arbetet med uppbyggandet av Göta kanal på som bäst och 1832 invigdes kanalen i hela sin längd, drygt 19 mil. Tillsammans med Trollhätte kanal och Göta älv blir leden 39 mil lång. Totalt har kanalen 58 slussar. Här stävar kanalbåten Diana förbi Vassbacken på sin väg mot Tåtorp och sjön Viken, vidare till Forsvik, Karlsborg och Vättern. Foto: Monika Moberg

Våra läsare önskas fina dagar
i vår underbara natur med många
besök vid hembygdsgårdar
och sommarträffar!

En levande hembygd öppen för alla!

Västergötlands Hembygdsförbund

Tankar i tiden

Digital hembygd verkar helt fel! Hembygden skall vara husen, ängarna, träden och bergen, inte digitala bilder i en elektronisk burk, tycker ni. Det gjorde jag också. Länges.

Men jag har fått ge mig, och förklaringen är något så långt från hembygden som Facebook. Allt skall ju vara på engelska numera, men Facebook kan faktiskt tala äkta västgötska.

Väcker minnen

På Facebook finns rader av grupper som lotsar dig rätt. Jag håller gärna till i Du vet att du är från Skara bland 5 500 andra medlemmar som bjuds på härliga gamla bilder av Skaraprofiler som Georg Svantesson och Stig Rehn, men även Västergötlands Museum delar med sig. Till detta kommer massor av nytagna bilder.

Vi som tittar kan inte bara visa vårt gillande med ett uppskattande klick, vi bjuds in att kommentera också. Och det är kanske det allra roligaste. Bilder på nu försvunna eller helt ombyggda Skaravyer leder ofta till rader av kommentarer om att där bodde jag, eller att handlaren hette Karlsson och gärna bjöd på karameller. Tittandet i datorn förvandlas snabbt till en trivsamt hembygdsträff med massor av sakkunniga som delar med sig.

Spännande berättelser

Men är du intresserad släpps du in i andra bygders grupper också, så jag och 3 700 andra njuter av härliga bilder i gruppen Kinnekulle i bilder. Där bjuds man på vackra miljöer, sköna solnedgångar över sjön, strövande hjortar och rastande fåglar, medan jag i gruppen Kålland – ön – Läckö (1 600 medlemmar) utöver här-

Morgonkaffet.
Hans Menzing,
redaktions-
kommittén.

liga bilder också bjuds på massor av historia. Kunniga och pålästa – damer mest verkar det som – bjuder på massor av kunskap i lättasam tappning från sina bygder. Ni anar inte hur mycket spännande som hänt där.

Gillar ni stadsmiljöer så kan ni bänka er bland 8 600 andra och ta del av gamla och nya Skövde i text och bilder i en grupp med dem som kommer ihåg hur Skövde såg ut förr. Det är mycket lärorikt.

Hembygdsträffar

Själv gillar jag lokalhistoria och brukar lägga ut bilder med en kort berättelse om lokal dramatik. Jag får ofta massor med kommentarer, så även jag får lära mig mycket nytt. På ett lättasamt och trevligt sätt.

Detta är ett axplock av grupper jag hamnat i, det finns massor att välja på kring olika orter och ämnesområden. Alla hittar lätt något intressant.

Detta är rena hembygdsträffarna, och naturligtvis dyker hembygdsföreningarna upp då och då. Mest med annonser kring olika arrangemang. Men de skulle kunna bidra mycket mer. Hos dem finns alltid massor av bilder och stor kunskap om bygden.

Fördelen med dessa allmänna grupper är dessutom att föreningarna når långt utanför den egna kretsen, för hembygdsintresset är stort bland de flesta.

Verkligheten bäst

Jag, och många andra förstås, blir extra glada om det bland kommentarerna kring en bild kommer ett löfte från en Skarabo som numera bor långt bort: Nästa gång jag reser till Skara skall jag ta mig ut och kolla om det verkligen är så vackert där som du och bilden påstår!

För de flesta är tittandet på Facebook inte instängt och ensamt. Vi är många som samlar på minnen inför bättre tider. Det vill säga när våren och värmen kommer. Då har vi ett lager med platser och historier att kolla upp.

Dessutom har man fått kontakter som man kan kolla med. Exempelvis var man lämpligen rastar för en kaffetår mitt i den vackraste natur. Gärna med utsikt över sjön

För även jag får ju erkänna: Hembygden är bra digitalt, men verkligheten överträffar allt.

Hans Menzing

Stämman utan stress i Habo

Stämmodeltagarna välkomnades med musik från ungdomar i Habo Kulturskola. (Ungdomarna spelade vid flera tillfällen. De fyra som framträdde vid olika tillfällen under dagen var Hanna Isaksson, Josef Holm, Aaron Löfving och Hugo Eriksson).
Foto: Leif Brunnegård

Just när björkarna slår ut, håller Västergötlands Hembygdsförbund sin årsstämma. Många hembygdsengagerade västgötar tog sig i år till Habo i sydöstra hörnet av landskapet. Hembygdsföreningen i Habo – Gustav Adolf utsågs år 2017 till Årets Hembygdsförening, och redan under deltagarnas resa hem började planerna på arrangemanget av nästa års stämma att ta form. Det fordras nytänkande och kreativa lösningar, när det gäller att anordna stämman på mindre orter, och Habo hade lyckats väl. ”Min” hembygdsförening Fristad var med och anordnade stämman 1995, och fick verkligen fundera på logistiken. Dessutom var det ett snöigt landskap, som mötte oss på stämmodagen. Men Habo gynnades av vackert vårväder, så att både vitsippsbackar, ekhagar och Vätterns blåa vattenyta kom till sin rätt.

Program för stämman

Redan kl. 7.30 öppnades receptionen i Spinnets, det gamla Habo Ullspinneri. Habo – Gustav Adolfs Hembygdsförening hyr hela andra våningen, och där har man vävkurser och skolmuseet Förskolan. För dagen disponerades även stora lokaler på nedre våningen. Där serverades kaffe och smörgåsar med gott hembakat bröd. Spinnets drivs som ett kulturcentrum och allaktivitetshus.

Dagen innehöll årsmötesförhandlingar, utdelning av utmärkelser, rundvisning, lunch, fyra seminarier och

utflykt till Habo kyrka med guidning. Dagen avslutades med kaffe och musikunderhållning i Hembygdsparken i Habo. Stämmodeltagarna anvisades parkering nära Hembygdsparken och ”bussades” sedan till Spinnets, där det mesta ägde rum. Efter besöket i kyrkan körde bussarna tillbaka till parkeringen vid parken.

Årsmötesförhandlingar

Efter kaffet samlades vi 8.45 i den stora salen, där mötet ägde rum. Efter musikunderhållning hälsade Sven-Åke Mökander, ordförande i Västergötlands Hembygdsförbund, alla välkomna och presenterade programmet. Västgötasången sjöngs unisont, och i sången talades det om Vätterns strand. Mia Werthén, gift med Thomas Werthén, barnbarnsbarn till bolagets grundare, berättade kortfattat om spinneriets framväxt. Så följde presentation, då vi mindes under året bortgångna medlemmar. Lars Elwing valdes till mötets ordförande och Jan Henry Svensson till mötets sekreterare. Till protokolljusterare valdes Anders Lindblad, Fredsberg, och Britt-Marie Ferm från Bjurbäck.

På anmälningslistan fanns 163 ombud från föreningarna, och listan fungerade också som röstlängd.

Västergötlands Hembygdsförbund kunde med hjälp av årsredovisningen peka på en omfattande verksamhet. Enligt en utskickad enkät, besvarad av 140 föreningar, hade 2 700 arrangemang anordnats med 300 000 besökare. Medlemmarna redovisade 335 000 ide-

Välkommen till årsstämman. Lena och Arne Sandin tillhör Fanvakten. Foto: Leif Brunnegård.

Årets Hembygdsbok. Birgit Olsson och Ulf Arnell (ordförande) i Hyssna Hembygdsförening tar emot utmärkelsen för Årets Hembygdsbok 2017 av Jan-Henry Svensson.

Släktforskare. Björn Cedergren och Lars-Olof Markstad. Den senare är ordförande i Habo Släktforskarförening. Släktforskarna och Habo Hembygdsförening ger gemensamt ut tidningen Habobygden.

ella Västergötlands Hembygdsförbund kunde med hjälp av årsredovisningen peka på en omfattande verksamhet. Enligt en utskickad enkät, besvarad

arbetstimmar i föreningarna. Det finns också en hel del ungdomar, 2 750 ungdomar under 25 år. Detta bör komma fram med tanke på att andra föreningar får bidrag till sina ungdomsverksamheter.

VHF arbetar också aktivt för att bilda hembygds-kretsar. Det finns nu 22 kretsar, varav mer än hälften är nybildade. Förbundets styrelsemedlemmar medverkade vid bildandet, och vid stämman framkom synpunkten att man gärna såg styrelserepresentanter från andra delar av Västergötland än den egna trakten. Föreningslivet överlag får dock kännas vid en liten minskning i medlemsantalet, antagligen av strukturella orsaker. Därför startar VHF en medlemsvärvartävling, där nya medlemmar under 25 år räknas som två. De behöver inte heller betala avgift till VHF och SHF:

Förbundet planerar att ge ut ett nyhetsbrev för bättre kommunikation med medlemmarna. Nu stannar mycket information hos kontaktpersoner. Vidare planeras ett landskapsobservatorium i Mariestad. På riksnivå planerar SHF projekt för ungdomsverksamhet och att göra en kulturmiljöplan .

Verksamhetsberättelsen godkändes. Därefter var det dags för kassören Tommy Kroon att ge en översikt över den ekonomiska situationen. Tillgångarna låg på 980.884 kronor. Ett underskott på ca 50.000 beror på periodiserande av tidskriften Västgötabygden och en faktura från Studieförbundet Vuxenskolan avseende kurser med för få deltagare. Intäkterna till förbundet kommer från medlemsavgifter, prenumerationer på Västgötabygden och bidrag från regionen. De senare borde öka, och regionen borde mer uppskatta det ideella arbete som utförs av hembygdsrörelsen.

Styrelsen beviljades ansvarsfrihet för det gångna året.

Val

Så var det dags att välja styrelse och andra funktionärer. Styrelsen omfattar tio ledamöter och fem ersättare. Sven-Åke Mökander omvaldes som ordförande. Det blev omval av ledamöterna Tage Brolin, Främmostad, Jan-Henry Svensson, Tvärred och Torwald Åberg, Lidköping och nyval av Lars-Erik Kullenwall, Gudhem, och Stig Åke Andersson, Vasända Naglum. Styrelsesuppleanterna Rolf Larsson, Saleby, Björn Andersson, Varing, och Ulla Henningsson, Fredsberg, omvaldes, och Ola Wirtberg, Lerdala, och Barbro Svensson, Långared, nyvaldes. Kvarvarande i styrelsen är Ingrid Zackrisson, Ingrid Öhlund, Bengt-Göran Ferm, Tommy Kroon och Jan-Olof Berglund.

Avgående styrelseledamöterna Margareta Persson och Gerhard Andersson avtackades.

Medlemsavgiften är oförändrat 20 kronor, varav sju kronor går till VHF och 13 kronor till Sveriges Hem-

Prisma. Jessica Bergström föreläste om databasen.
Foto: Leif Brunnegård.

Planering. Gunnel Carlsson från värdföreningen och ordföranden i VHF Sven-Åke Mökander.

bygdsförbund. Verksamhetsplanen för 2018 – 2019 presenterades. Gemenskap, delaktighet, sammanhållning, öppenhet och demokrati är nyckelord. Att arkivera, dokumentera och sprida kunskap om hembygdsarbete, kulturarv, natur- och landskapsvård är viktiga uppgifter,

Monika Moberg och Ann-Britt Boman talade sedan om förbundets tidning Västgötabygden. Den görs av ideella medarbetare till skillnad från andra förbundstidningar. För 150 kronor per år får man sex nummer av tidningen, och gruppnumerationer ger ännu lägre pris. Lördagen den 6 oktober 2018 anordnas en skrivarkonferens på Vara folkhögskola för hembygdsskribenter. Medverkar gör bl.a. Lindy Malm, som under många år stått bakom tryckningen av Västgötabygden och arbetat med många hembygdsböcker.

Hemsidan

Så fick vi information om Svenska Hembygdsförbundets nya hemsida. När det kommer fler och fler medlemmar till förbundet och hemsidan, räcker SHF:s server inte till. Förbundet för över material till den nya hemsidan först, och sedan kommer föreningarna. Bygdeband kommer att ligga på samma plattform med början i höst. Att använda hemsidan sparar kostnaderna för telefon och post. Att sända ut årets möteshandlingar med post till ombuden kostar 4.000 kronor.

Utmärkelser

Mötesordförande Lars Elving avtackades med handdukar med motiv från Habo, som var den stående avtackningspresenten. Så var det dags för utmärkelser. Jan Henry Svensson presenterade Årets Hembygdsbok, "Bilder från Hyssna". Hyssna Hembygdsförening firar 70-årsjubileum med att ge ut boken, som redigerats

av den välkände fotografen Hasse Persson. Bilderna är utvalda från föreningens digitala arkiv, och ett tiotal personer medverkar med texter. Boken kan tjäna som inspiration för andra föreningar med digitala arkiv. Företag i bygden har sponsrat boken, och man har även fått bidrag från flera stiftelser. Efter trumpetfanfarer tackade ordförande Ulf Arnell för utmärkelsen.

Nästa utmärkelse gällde Årets Hembygdsförening, och det blev Herrljunga hembygdsförening, som presenteras på annat ställe i tidningen. Föreningen bevarar och vårdar kulturarvet genom sin hembygdspark Haraberget men har också ny verksamhet med inriktning på nya målgrupper och på barn och ungdom. Ordförande Peter Backenfall tackade för utmärkelsen.

Efter utdelning av Tengelandsstipendiet gavs information om att hembygdsgrändarna kan samarbeta med pilgrimsrörelsen genom att fungera som övernattningsställen vid pilgrimsvandringar. Vidare planeras regelbunden verksamhet för ungdomar under 25 år i samarbete med Studieförbundet Vuxenskolan. Eventuellt blir det en Vi unga – avdelning i Vårgårda.

Presidiet. Sekreteraren Jan-Henry Svensson, mötesordföranden Lars Elwing och bisittaren Sven-Åke Mökander.

Förhandlingar. Man samlades i Spinnets stora sal.

Seminarier

Så var mötesförhandlingarna slut – tidigare än väntat. Ingen diskussion och inga motioner! Det blev tid till att gå runt i spinneriet, där flera guider mötte upp. I Förskolan kunde man få vara med om en gammaldags skoldag. Sist men inte minst fanns det god tid att umgås, träffas och få del av varandras erfarenheter och tips. Under tiden dukades den stora salen för lunchen med god kyckling och kaffe och kaka.

Efter lunchen vidtog seminarierna, där man hade fyra möjligheter. I seminarium A informerade Jessica Bergström från Prisma Västra Götaland om databasen Prismas möjligheter att bevara industrihistoria. I dag finns där 116 berättelser, bl a om Dalsjöfors och Almedahls fabriker. Databasen bygger på ett brett samarbete mellan arkiv, museer och hembygdsföreningar och andra föreningar i västra Sverige.

I seminarium B informerade Pia Nilsson från Jönköpings universitet om landsbygdsutveckling och hur man kan se positiva följder av att satsa på landsbygdsprojekt.

Seminarium C arrangerades av Habobygdens släktforskare, som på ett instruktivt sätt visade sin torpinventering och de metoder som använts. Lars-Olof Markstad, Lars Lindberg och Björn Cedergren berättade, att man registrerat 864 torp och att man hittills

satt upp ca 300 aluminiumskyltar vid torpen. Man är nogga med att alltid tala med markägaren.

Seminarium D bestod av en gammaldags lektion i Förskolan, det skolmuseum som hembygdsföreningen inrett i Spinnet.

Utflykt till Habo kyrka – kaffe i Hembygdsparken

Efter seminarierna lämnade vi i fem bussar Spinnet för att bege oss till Habo kyrka, träkatedralen, som är känd för alla sina målningar. I bussen fick vi veta, att Habo är en kommun som expanderar. Det byggs många bostäder, främst villor, och även förskolor och skolor. Vi gjorde också en rundtur i ett nybyggt bostadsområde med en fantastisk utsikt över Vättern.

Efter en intressant guidning i Habo kyrka vände bussarna tillbaka till Hembygdsparken, där eftermiddagskaffe med hembakat och musikunderhållning väntade. Hela stämman präglades av en god stämning, och allt flöt lugnt och utan stress. Ett stort tack till hembygdsföreningen för en väl genomförd stämma!

*Ann-Britt Boman
Foto: Leif Brunnegård*

Forskning om utveckling och kulturarv

Forskning om landsbygdsutveckling och kulturarv. Ekonomie doktor Pia Nilsson, Jönköpings universitet. Foto: Monika Moberg

Med stort intresse och på ideell bas har hembygdsföreningarna i Sverige under minst 100 år arbetat med att bevara kulturarvet ut i varje enskild liten by och när förändringens vindar svept över landet är det denna gärning som ofta ensamt minner om gamla tiders hårda slit och försakelser men också många glädjeämnen. Svårigheten har varit att visa vilken betydelse kulturarvet har ur strikt ekonomisk betydelse, vilket gjort att föreningarnas insatser har begränsats av den egna arbetsinsatsen. Därför har det varit svårt att bevara intressanta hus och viktiga miljöer när kommunerna har expanderat och när varken lokalbefolkningen eller kommunledningarna haft förståelse för de kostnader detta dragit med sig.

Den ökade inflyttningen till städerna och den svenska landsbygden står nu inför en rad utmaningar som en åldrande befolkning, utflytt av unga, begränsad service och ökad arbetslöshet. Politiker och myndigheter börjar nu inse att detta inte kan fortsätta och därmed har intresset vänts mot landsbygden.

Riksantikvarieämbetet, som är den myndighet som har ansvaret för kulturarvet, har sedan en tid gett den internationella Handelshögskolan i Jönköping uppdraget att studera de resurser som kulturarvet rymmer. Därmed har vi fått en vetenskaplig belysning på vilken betydelse detta har för landsbygdens ekonomiska utveckling nu och i framtiden.

Man har nu kunnat definiera en rad viktiga faktorer som att värdet av det fysiska kulturarvet återspeglas i mark- och huspriser och förstärker den lokala attraktiviteten.

Utbud av många olika kulturmiljöer är mer betydelsefullt än typ av kulturmiljö. Detta gäller särskilt områden där man investerat i återbruk av kulturarvet, som spelar en viktig roll för att locka **högtbildade** yrkeskategorier som framhålls som betydelsefulla för tillväxt och regional utveckling i kunskapssamhället. Kulturarvet fungerar som en resurs för företagande och entreprenörskap och detta gäller framförallt i Sveriges landsbygdsområden. Men man måste försöka hitta nya utvecklingsområden för kulturarvet genom innovativt tänkande och samverka med olika aktörer lokalt. En inventering och värdering av viktiga kulturmiljöer i den egna kommunen med stöd av experter från museivärlden kan vara ett första steg för hembygdsretsen.

Torwald Åberg

Guide. Marie Berglund tillhör styrelsen i Habo Gustav Adolfs Hembygdsförening. Hon berättade om Habo och att hon även är engagerad i Sveriges Åkeriföretag och bl a ordnar arrangemang inom lastbils- och åkeribranschen. Foto: Monika Moberg.

Guide. Mia Werthén är vd för Spinet och hon visade runt besökarna i lokalerna, där företag och föreningar är verksamma. Habo Gustav Adolfs Hembygdsförening är en av hyresgästerna och håller till i den stora vävsalen och i Förskolan. Foto: Monika Moberg.

Ann-Britt – Årets Tengelandsstipendiat

Glad. Ann-Britt Boman tog emot utmärkelsen vid förbundsstämman.

I Sjuhäradsbygden är Ann-Britt Boman i Fristad en känd hembygdsprofil sedan 1970-talet. Sedan 2009 ingår Ann-Britt i redaktionskommittén för denna tidning. Inom Västergötlands Hembygdsförbund har hon blivit känd inte bara genom Västgötabygden utan även att hon deltagit i en rad arbetsgrupper. Nu får hon en fin utmärkelse.

Ann-Britt Boman växte upp i Norra Björke. Hon utbildade sig till lärare och flyttade till Malmö där hon under åren 1962–70 arbetade på Hermods Korrespondensinstitut. Under några år var hon parallellt läroverkslärare i Malmö. 1969 gick flyttlasset till Fristad där hon fått anställning på Folkhögskolan. En tjänst som varade till 1975. Från 1975 fram till pensioneringen jobbade hon på Komvux som lärare.

Fristads Hembygdsförening

1974 bildades Fristads Hembygdsförening och Ann-Britt var med från starten. Hon kom med i styrelsen och 1995 valdes hon till föreningens ordförande, ett uppdrag som hon fortfarande innehar.

Föreningen ger sedan 1979 ut årsskriften Fristadbygden och Ann-Britt har funnits med i redaktionsgruppen sedan starten.

Föreningen har Mølarpars kvarn med naturreservat som har renoverats och underhålls. Där anordnas Mølarparsdagen, sommarutställningar och serveras kaffe.

Under 2017 slutfördes helrenoveringen av Lövåsens ramsåg vid Viskan. Ute vid Rv 42 har man några små hembygdsstugor.

I lokaler på Fristads Folkhögskola har man ett skolmuseum som drivs i samarbete med folkhögskolan och hit kommer eleverna från skolorna i Fristad för att lära mer om sin hembygd.

I Fristad är det självklart med samarbete med andra föreningar och organisationer. Det ger goda kontakter med barn och ungdomar.

Föreningen har ett samarbetsreservat med Skara stift. Under flera år har Svenska kyrkan och hembygdsföreningen ordnat kyrkogårdsvandringar. Ann-Britt Boman skriver ett rollspel, som hon och några vänner framför under kyrkogårdsvandringen.

Hembygdsföreningarna runt Borås ingår i Borås hembygds-krets och under en femårsperiod var hon dess ordförande.

Västgötabygden

Sedan 2009 ingår Ann-Britt i redaktionskommittén för Västgötabygden och från 2011 ingår hon i redaktionsgruppen och är sammankallande i kommittén. Hon är en flitig skribent och sedan 2011 är hon ansvarig för Västergötlands Hembygdsförbunds Skrivardagar.

Hembygdsföreningen i Norra Björke

Hembygdsföreningen i hennes Norra Björke lockade henne som medlem. Hon har hjälpt till vid hemvändardagar och andra aktiviteter och delat med sig om bygdens historia. Det har också blivit en hel del artiklar. Senast av alster är **Boken om Norra Björke – en bok om socknen med guldkant**. En bok på 350 sidor.

Historiekunnig

Jag har förmånen att ett par tre gånger om året få åka med Ann-Britt till redaktionsmöten. Det är inte tyst i bilen. Jag kan i stort sett fråga om allt som gäller Västergötlands historia och Ann-Britt behöver inte någon betänketid för att ge mig ett utförligt och intressant svar.

Västergötlands hembygdsförbunds styrelse avslutar sin motivering till varför Ann-Britt får årets Tengelandsstipendium så här:

”Ann-Britt Boman erhåller Tengelandsstipendiet 2018 för denna kulturgärning.”

Det är hon väl värd.

Leif Brunnegård

Vävsalen. Ulla Henningsson, Fredsberg, och Rolf Larsson, Saleby, var imponerade av verksamheten i vävsalen. Nedan: En röd väv. Foton på denna sida: Monika Moberg.

Informationsbord. Stig-Åke Andersson, förbundsstyrelsen, och Bernt Björk, Västra Tunhem, i samräk. Bilden till höger: I en av stugorna i hembygdsparken finns denna fråga. Vet du rätt svar?

Stort GRATTIS till Herrljunga

Herrljunga Hembygdsförening representerades på årsstämman i Habo av Monica Nyvall, Peter Backenfall, Annika Johansson, Irene Ivansson och Svante Eriksson.
Foto: Leif Brunnegård

Herrljunga Hembygdsförening blev utsedd till Årets Hembygdsförening 2018 vid årsstämman i Habo. Och inte nog med det. Föreningen blev även Årets Hembygdsförening i hela Sverige vid riksstämman i Kalmar i slutet av maj.

Motivering från VHF

”Herrljunga Hembygdsförening visar på ett övertygande sätt att hembygdsvärdet är och alltid förblir en viktig del av samhället. Föreningens ideella arbete visar på ett stort antal aktiva medlemmar och en alltjämt växande skara av stödjande medlemmar.

I hembygdsparken Haraberget kan barn, ungdomar, familjer, äldre, ensamstående – målgrupper från när och fjärran och med vitt skilda intressen – mötas i vissnet om att bygdens kultur- och naturarv bevaras, förvaltas och utvecklas. Föreningen verkar och återspeglar därigenom Sveriges Hembygdsförbunds grundsyn och anda.

Herrljunga Hembygdsförening visar med en tydlighet att kulturmiljöarbete är ett aktivt arbete, ett arbete som sträcker sig över generationer och gränser, över bygder, över samlingar, arkiv, natur och trädgård. Strävan efter att bevara och vårda går sålunda hand i hand med kreativitet och nyorientering. Föreningen visar även att kulturarv är något bestående, något lustfyllt och förpliktigande. Ju mer som görs, desto mer efterfrågas.

Herrljunga Hembygdsförening fångar upp och utvecklar det som ligger i gömmorna och det som ligger i dagen, som exempelvis bygdehistoria, trollstig, naturstig runt spegeldamm, naturgym, ängsblommor, ”promenera och umgås”, ”det sitter i väggarna” byggnads- och kulturvård, arbetslivsmuseum, åkdon och termos, kulturarvsvecka, arkivens dag och dokumentation och arkivering av bygdens liv och berättelser.

Med denna motivering har Herrljunga Hembygdsförening även kvalificerat sig som en god kandidat till Årets Hembygdsförening i Sveriges Hembygdsförbund.

Föreningen uppmärksammar hembygdsvärdet samtidigt som den bevarar, återskapar och förnyar mångfalden av kulturarvet i ett föränderligt samhälle.”

Utmärkelsen för hela Sverige

Herrljunga Hembygdsförening fick utmärkelsen Årets Hembygdsförening vid Sveriges Hembygdsförbunds riksstämma i Kalmar den 26 maj. Prissumman är 10 000 kronor.

– Med utmärkelsen vill vi uppmärksamma hembygdsföreningarnas fantastiska arbete och betydelsen för lokalsamhället. Herrljunga Hembygdsförening har en engagerande och öppen verksamhet och är därför en värdig vinnare, säger Jan Nordwall, generalsekreterare i Sveriges Hembygdsförbund.

Årets Hembygdsbok från Hyssna

”Boken Bilder från Hyssna utses till Västergötlands Hembygdsförbunds bidrag till Årets Hembygdsbok 2017.

Det är främst bildmaterialet som gör att denna bok är utsedd. Det är inte bara mycket vackra bilder utan de passar väl in till innehållet om hembygden.

Det är presentation av en bildskatt som finns hos många föreningar och som behöver tas till vara.

Boken kan läsas och avnjutas oavsett var man har sina rötter och utgör en inspiration för andra föreningar att göra något liknande.”

Jan-Henry Svensson

Det är en bok i lite större format med många såväl äldre som nyare bilder. Omslagets framsida är ett foto med kyrkan i centrum, sedd från en luftballong en majdag 2012. Fotograf är Paulina Bohlin, som har fotograferat många av de senast tagna bilderna i boken.

Omslagets baksida pryds av ett foto från 1914, ett foto som även finns i storformat inuti boken. I fokus finns hemmanet Lottås. Fotografen Karl Wassberg från Borås har fångat en hel familj med två av sönerna i fokus med var sin häst framför övriga familjen och gården.

Kulturarv

En bild i fyrfärg, som fångar mitt intresse, är ett foto från 1950-talet av fotografen Arne Arnell.

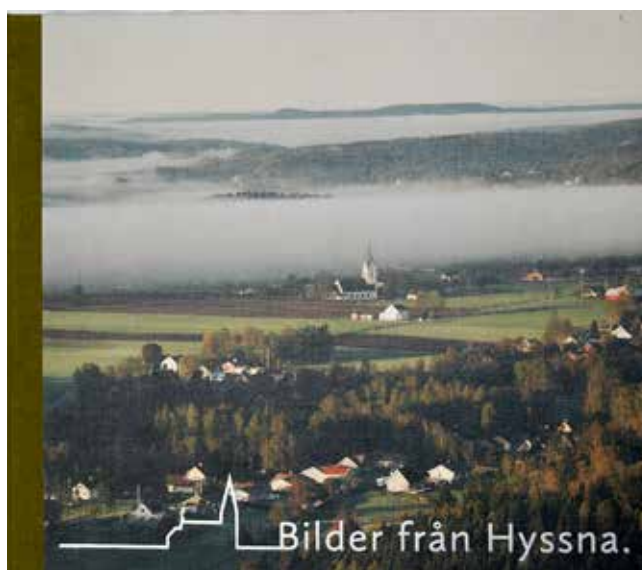
En framåtböjd man, småbrukaren Gustav Olsson på Slätthult, bär en stor bunt hö på sin rygg. Det ser tungt ut. En bild långt från vår tids maskinella höbärgning.

Jordbruksarbetet förr var arbetsamt och krävde stor mänsklig energi. Man kan också se bilden som människan som bär med sig kulturarvet in i framtiden.

En av de äldsta bilderna är från Torp. Fotografen Sanfrid Velin (1855–1954), museiintendent och sekreterare i Västergötlands Fornminnesförening tog en rad foton från 1894, numer bevarade på Nordiska Museet i Stockholm. En av de senaste bilderna i boken visar Glafsareds bro år 2015. Fotograf är Pauline Bohlin.

Flera av kapitlen i boken, vars redaktör är Hasse Persson, har skrivits av Lennart Henrikson – en återvändare.

”Med tiden har jag alltmer insett hur mycket Hyssna, min hembygd, har präglat mig. Med hembygd menar jag såväl landskapet som människorna. Mycket av mitt naturintresse, mitt yrkesval och mina referensramar

Bilder från Hyssna. Utgivningsår: 2017. Redaktör: Hasse Persson. Tryckeri: Göteborgstryckeriet.

kan jag hänföra till hembygden. Min far och mor och andra personer i Hyssna bidrog till den trygghet som jag känt alltsedan min barndom,” skriver Henrikson.

Kyrkan, gåramålaren och föreningslivet

Prästen Anders Reinholdsson tjänstgjorde under många år i Hyssna. I boken ingår flera bilder om Hyssnas båda kyrkor, den gamla och den nya. Hyssnas gamla kyrka har anor sedan 1100-talet och den nya är från 1907. Såväl bröllop, dop som luciafirande har förevigats.

Hasse Persson berättar om gåramålaren Mikael Raatikainen och han har fotograferat en rad av konstnärens målningar i Hyssna.

Raatikainen var inte sedd som någon stor konstnär enligt Svarvars Georg (Eriksson), född 1930.

Målaren kom gåendes till gården en dag 1953. Han såg ut som en luffare, lite ovårdad och sov över natt med kläderna på. Han målade på ett dygn en stor tavla, som förpassades oramad ner i källaren. Men nu sedan tavlan blivit dokumenterad i hembygdsboken ska man se till så att den hamnar på väggen i finrummet.

Idrotts- och föreningslivet porträtteras av Johan Norbelie. Redan under 1930-talet hade Hyssna ett damlag i fotboll. Claes Johanson, olympisk brottningsmästare, hade sina rötter i Hyssna och han har fått ett eget kapitel med text av Jan Hansson och många bilder.

Gör som hembygdsvännerna i Hyssna. Dokumentera din hembygd!

Monika Moberg

Backfräsarna satte Hällingsjö på kartan

Hällingsjö mellan Sätilla och Härryda höjer sig en brant ås upp emot Ubbhult, en så kallad drumlin från istiden. Här gick den gamla vägen över till Kungsbacka. Den anlades under 1700-talet.

Terrängen stiger mycket brant uppåt och i denna backe måste man då haft stora bekymmer och huvudbry så att lutningen inte skulle bli oöverstiglig för de resande och transporter som då skedde med häst, oxforor, gående och ridande. Vägen kom att användas i två hundra år men ersattes på 1940-talet av en ny väg. Den gamla vägen hade dock redan då fått uppleva bilismens inträde och utveckling.

Det började år 1918. Backen utmanade och lockade.

Svenska Motorcykelklubben arrangerade då den första backtävlingen.

År 1924 kunde man i GP läsa om Motorloppen i Hällingsjö, en enastående succé. Då började de riktigt stora tävlingarna som gick från Göteborg via Hällingsjöbacken mot Kungsbacka ner till Landskrona. Det tävlades i motorcykel-, sidovagns- och bilklass. År 1925 kom 6 000 åskådare till Hällingsjö för att skåda årets tävlingar, G-P loppet.

På den vägen blev det fram till 1934. Det mesta som hänt hade förmodligen gått i graven om inte Hällingsjös byalag tagit sig an uppgiften att dokumentera vad som hänt medan någon kunde berätta.

– Vårt arbete med att dokumentera började år 1993. Det hade då gått sextio år sedan den sista tävlingen kördes. Som tur var fanns det några Hällingsjöbor som både bevittnat och även hade fotografier från dessa händelser. När vi sedan fick kontakt med några som varit med och tävlat fick vi inspiration att skriva en bok. Vi var ute i elfte timmen och många som jobbade med boken är nu borta. Detta berättar Bror Johansson, som var med och gjorde boken.

Boken kom ut 2002 och är nog idag svår att få tag på men säkerligen intressant läsning lokalt och för motorhistoriskt intresserade.

Anna Faxgård, Hyssna

Habo kyrka. Årsstämmomodagen med Västergötlands Hembygdsförbund avslutades i Habo kyrka samt bussutflykt i omgivningarna och kaffeservering i hembygdsparken. Foto: Monika Moberg.

Avtackning. Ordföranden Sven-Åke Mökander avtackar Margaretha Persson, Mölnlycke, för förtjänstfullt arbete i förbundsstyrelsen. Foto: Leif Brunnegård

Melltorps radby i Hyssna

I Östgötalagen från 1200-talet står att läsa – ”Nu vilja bönder bygga en by, då skall man nedsätta och med ed stadfästa rämärken omkring den by, som de vilja bygga. Då skola alla de närvara som äga jorden. Man skall göra väg mitt genom byn, den skall vara femton alnar bred och alla tomter skola löpa ut till vägen. Löpa icke alla tomter ut till vägen då är byn icke i laga läge.”

Radbyn i Melltorp är en av flera byar i Hyssna som alla tidigare låg utefter ån Surtan. Skiftet i mitten av 1800-talet förändrade helt landskapsbilden. Gemenskapen splittrades. Gårdarna flyttades ut. Dock inte överallt. Melltorp behöll sin karaktär. Utefter bygatan ligger i ena ändan ett av de äldsta husen, Högen, där förr också affären fanns. I den andra ändan av gatan ligger Smeagården, där det berättas om Nills, Karl och Swen som var söner till smen. Idag har gården, om man läser gårdshandlingar, ägts av samma släkt i tio generationer. Förutom Högen och Smeagården finns gårdsnamn som Reartsgården med Hansa, Smesa och Hermans.

Karaktäristiskt för en radby är att boningshusen är liggande tätt på rad utefter väg eller bygata med ladugård och fähus tvärsöver vägen. Nästan bara Öland har detta bevarat. I Hyssna sträcker sig radbyns odlingsmarker från bebyggelsen i byn ut över slätten upp emot skog och utmark. En landskapsbild med böljande långsträckta åkrar, och gärdesvägar över Hyssnaslätten med radbyns gårdar i ena ändan vid ån Surtan och åsen med Hyssnas vackra bokskog i den andra.

Förutom affär låg tidigare Hyssnas brandstation här. Byns smed hade sin smedja intill bron över Surtan. I ån fanns fram till 1800-talets mitt fem skvaltkvarnar och från 1850-talet en såg och en hjulkvarn, Melltorps såg och kvarn. Kvarnen i Melltorp är idag ett populärt utflyktsmål med litet hotell, utflyktspaket i trakten, restaurang och konferens. Miljön är unik. Forsen och fallen sjunger sin eviga sång och i ån finns ett rikt djur- och växtliv. Hyssnaleden, fyra mil lång, går utanför knuten. Kvarnen och radbyn hör ihop och berättar för oss lite om hur det var en gång.

Om Hyssna och dess historia kan man läsa i boken **Hyssna en socken i Mark** av Hugo Johansson. I nyutkomna boken **Bilder från Hyssna** kan man se bilder från förr och nu, få veta vad som har hänt i socknen och så kanske lite om radbyn också.

Melltorps radby. Foto: Gunnar Persson.

Melltorps radby. Foto: Gunnar Persson.

Vinter i radbyn vid Surtan. Foto: Okänd.

Ovanstående text är inspirerad av nämnda böcker, fotoutställningen Melltorps fotografiska ögonblick samt egna iakttagelser.

Anna Faxgård, Hyssna

Satiriker från Floby invald redan 1786

År 2018 har hittills varit krisartat, minst sagt, för Svenska Akademien i spåren efter historien med den så kallade kulturprofilen. Men det har inte varit utan problem tidigare heller under de många år som gått efter 1786, då akademien instiftades av Gustaf III.

”I voren spökgestalter blott, men intet mera.
Likt tomma högar, utan något fynd däri,
Och om I alla samlats att orera,
Ej dock däraf man skapat någon poesi ...”

Så uttrycker en kritisk röst sina tankar i början av en dikt efter en högtid i Svenska akademien 1865 – för övrigt samma år som Carl Kullberg från Våring invaldes. Gunnar Wennerberg, född 1817 i Lidköping, invaldes 1866

Den kritiska rösten tillhörde kungen vid den här tiden (Karl XV). Till Svenska akademien hyste kungen för övrigt ingen större kärlek. Kanske fanns motviljan kvar sedan han lämnat in dikten Vikingsagan till en tävlingsskrift, som utgivits av akademien. Omdömet från akademiledamöterna var att dikten ”visserligen äga en poetisk lyftning, särdeles styrka och lycka i naturmålningarna samt djup både af känsla och tanke” men man ansåg för övrigt ämnet ”utslitet genom årliga tävlingsskrifter från Lings tider”.

Pehr Henrik Ling (1776–1839), en svensk gymnastikpedagog och skald, ledamot av Svenska Akademien.

Karl XV, blev lite mer välvillig till akademien sedan hans vän Wennerberg blev invald.

Ledamöter från Skaraborg

Förutom Wennerberg och Kullberg så har fler ledamöter från Skaraborg valts in. Kristina Lugn, invald 2006, växte upp i Skövde. Johannes Edfelt, född i Kyrkefalla 1904, invald 1969, bodde även under en tid med sina föräldrar i samma stad.

Kellgren, prästson från Floby

”Det grymmaste i världen är att vilja beröfva en krympling sina kryckor, men det orimligaste i världen vore att säga: som kryckor finnas, bör ingen gå på sina fötter....”

Johan Henrik Kellgren (1751–1795) satiriker, ateist, skald och prosaförfattare skapade många citat, kanske för att provocera.

Johan Henrik föddes i Floby prästgård. Fadern

var kyrkoherden Jonas Kjellgren (sönerna tog bort ”j” i sina efternamn) och modern Kristina Elisabeth Aminoff. Johan Henriks farfar var brukare av kaptensbostället Källtorp i Källby – därav upprinnelsen till efternamnet.

Johan Henrik Kellgren ansågs på sin tid som den mest betydande skaparen av upplysningstidens idéer och den akademiska skolans mest framstående skald. Han var en begåvad satiriker, lyriker, prosaförfattare, debattör och litteraturkritiker. Via Stockholms-Posten verkade han som Tegner sa: ”som nationalvett” och slog ”de stora slagen, de blixtrande, för sanning, rätt och vett”. 1778 blev han tidningens medarbetare och ett tiotal år senare dess ägare.

Kellgren översatte bl a *Olympie*, tragedi i fem akter av Voltaire, första gången uppförd på Kongl. Dramatiska Theatern 1792.

År 1780 utnämndes Kellgren till Gustav III:s bibliotekarie och 1785 till handsekreterare. Han samarbetade med kungen i dramatik, vilket egentligen inte överensstämde med hans skaldelymne. Kellgren arbetade helst på egen hand och ville inte skriva efter ”förelagd plan på förelagd tid”.

Kellgren bland de först invalda

Gustav III instiftade Svenska Akademien 1786 och Kellgren blev från allra första början invald på stol nr 4 och dess förste direktör.

Ett av satirikern Kellgrens mest kända diktverk är *Mina Löjen* från 1778. Här angrep han adeln, prästerskapet och även kulturen. En av dem som råkade illa ut var Carl Michael Bellman. När Bellman skrev om “Quick i fylleriets yra” handlade det enligt Kellgren om ”hofet” kring fallosguden Priapi. Hans skönhetsgudinnor behandlades för könssjukdom, och vad han visste om kärleken kom från en känd bordell, ”Platskans jungfrubur”.

Längre fram kom Kellgren emellertid att bli en av Bellmans förespråkare och gjorde en stor insats som smakråd vid utgivandet av Fredmans Epistlar.

Kullberg föddes i Sventorp

En annan ledamot var Carl Anders Kullberg, son till dåvarande komministern Olof Kullberg och hans hustru Margareta Christina Otter. Carl föddes den 28 oktober 1815 i prästgården Erikstorp i Sventorp.

Redan i gymnasiet i Skara skrev Carl poesi. Såväl Carl som hans bror Gustaf Elias, född 1817, studerade i Uppsala, där Carl var en begåvad och uppskattad studentpoet. Brodern valde prästbanan och blev längre

fram i livet prost i Broddetorp. En yngre broder, Nils Fredrik, född 1823, blev kyrkoherde i Odensåker.

Carl Kullberg, som studerade klassiska språk och filosofi i Hegels riktning, blev student 1835 i Uppsala. Gunnar Wennerberg och Carl Kullberg gick samtidigt i Skara gymnasium och de fortsatte båda i Uppsala.

Kullberg klarade snabbt av de akademiska studierna men drabbades av en motgång, som han aldrig kom över. Vid tentamen i latin, som var hans favoritämne, fick han inte det högsta betyget, som han ansåg sig vara värd, utan fick nöja sig med det näst högsta. Han, som både talade latin flytande och kunde översätta de klassiska poeterna, ansåg att han drabbats av en stor orättvisa. Han avstod därmed från en säker akademisk karriär och valde istället att satsa på en osäker författar bana

Tegner var Kullbergs älsklingsförfattare och en del kritiker menade att det framgick av hans dikter. Det kändes inte bra för Kullberg, och han valde istället att satsa på översättning av italienska medeltida berättelser i versform som t ex Det befriade Jerusalem av Tasso.

Av sin bror, kyrkoherden Nils Fredrik i Odensåker, lånade han såväl italienskt lexikon som grammatik för att komma igång. Hans översättningar blev populära. Han tjänade pengar och tilldelades flera litterära priser.

Doktor Edgren i Skövde skriver i sin dagbok att han beundrade ”detta snille, som en gång på villovägar, nu inom moderliga vården återgått till hemmets frid och sinnets lugn. Han hade frestat livets bränningar och var nu lyckligt i hamn”

Det har spekulerats i varför Carl Kullberg blev invald i Svenska akademien, men det underlättade förmodligen att han skrivit Prins Gustafs drapa 1853. Prinsen avled året före. Prins Gustaf kallades Sångarprinsen och har komponerat musiken till Herman Säterbergs **Sjungom studentens lyckliga dag**, som blev mer känd än Kullbergs poesi.

Monika Moberg

Källor:

Billingsbygden 2011 (artikelförfattare Monika Moberg)

Skaraborgsbygden: Nov.–Dec. 1922

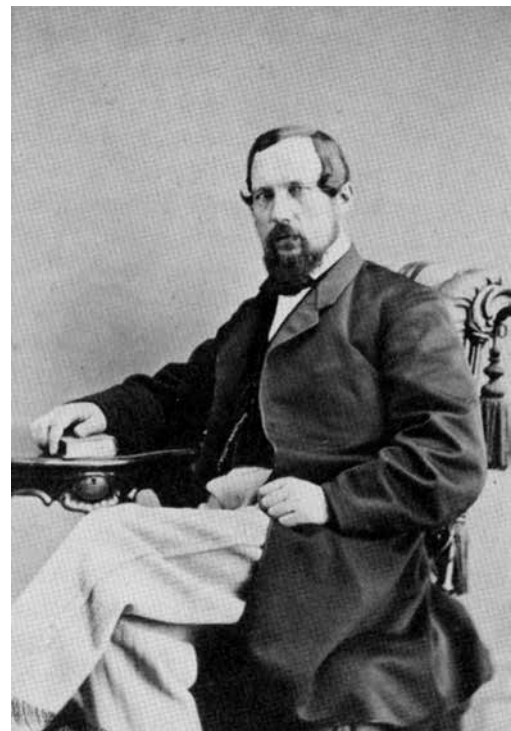
Joh. Henr. Kellgren: Samlade skrifter

Göran Hägg: Den svenska litteraturhistorien

Karl Warburg: Johan Henrik Kellgren

Kellgren som medaljong. Placerad på Eric Ugglas f d skola (numera Skövdescenen, Göteborgsoperan) tillsammans med en rad andra kända västgötar, bl a fältherren Lennart Torstenson.

Carl Kullberg. Prästson från Våring, född i Sventorp. Han ligger begravd på Vårings kyrkogård.

Slakten

- Jaså, du har börjat släktforskning?
- Jajamänsan, och vet du vad, jag är släkt med flera doktorer.
- Hur vet du det?
- Det står dr framför namnen.

(Anm: dr betyder även dräng)

Apotekare

- Min pappa sköter om två chimpanser i djurparken! Det är väl inget. Min mamma är chef för ett helt apotek, så det så!
-

Vattenbrunn inomhus – en lyx

... enbart i våra trakter?

Valter Gustavsson, Apelnäs, Rävlanda, berättade 2005, att när Gammelgården på Hembygdsgården var manhus i Buarås, så fanns det en vattenbrunn i källaren under trappkammaren.

Valter (1916–2007) frågade varför hembygdsföreningen inte hade byggt upp denna brunn när man flyttade huset. Jag kunde inte ge något svar på detta men frågade förvånat:

– Har det verkligen funnits en brunn inomhus?

– Ja, svarade Valter. Även på Apelnäs hade vi en brunn i den tidigare stugan, som låg med gaveln mot vägen. Det var en bybrunn för de tre Apelnäsgårdarna, så att under torra somrar, då brunnarna sinade för de andra gårdarna, fick dessa hämta vatten i bybrunnen.

Tio gårdar med brunnar inomhus

Valters fråga väckte min nyfikenhet och jag började fråga personer om vattenbrunnar inomhus och jag fick positiva svar om följande tio gårdar:

Gammelgården då den låg i Buarås. I trappkammaren. (Valter Gustavsson.)

Apelnäs – den tidigare stugan som låg med gaveln mot vägen. Se ovan. (Valter Gustavsson)

Ekedalen i Rävlanda, Per-Axel och Lalle Axelssons hem. Man tog hushållsvatten från inomhusbrunnen, korna vattnades från Rammsjöbäcken. (Per-Axel Axelsson)

Töllsjö, gårdsnamn obekant. En kamrat till Sonja Åblad bodde där. De kylde mjölken i brunnen. (Sonja Åblad)

Stuga upp mot Tubbared. (Sven Johanson, Smedstorp)

Östergården, Wittkärr. Det har funnits en brunn inomhus, numera igenlagd. Det fanns en tråpump över brunnen. Brunnen användes när Olle Anderssons pappa var ung och då en kamrat till honom bodde där. När pappan senare köpte gården så var brunnen igenlagd. Enligt Marie Olofsdotter så använder man fortfarande uttrycket ”vid brunnen” för dess tidigare läge i huset. Det fanns dessutom en gårdsbrunn för kreaturen tillsammans med Sven Evald Anderssons gård. (Olle Andersson)

Grebbeshult, Sätilla, hade rinnande vatten i skonken, ”nästan som en bäck”. (Rörläggare Gustav Gustavsson)

Gingsered har brunn med handpump i källaren. (Helga Svensson)

Hus i Fotskäl (Östergården?) har brunn inomhus än idag. (Rörläggare Christer Börjesson)

Ljungbacken, Kåhult, Erik och Britt Anderssons hus byggt 1961. En borrar brunn i källaren som med självtryck (stora nivåskillnader mellan hus och omgivande mark), spiller över till en avloppsbrunn. Efter orkanen 1969, då alla hus var strömlösa i en veckas tid, kunde grannarna hämta vatten från denna brunn. (Erik Andersson, Christer Börjesson, Kåhultslund tipsade)

Det är inte uteslutet att det kan finnas flera hus som har eller har haft brunnar inomhus i området. Frågan ställdes enbart till vänner och bekanta.

Ovanligt i Västergötland

Institutet för språk och folkminnen, Sofi, i Göteborg kontaktades. De kände inte till brunnar inomhus och kunde inte finna något om det i sitt material.

Vid hembygdsföreningens årsmöte 2005 höll byggnadsantikvarie Karin Lundberg från Älvsborgs länsmuseum ett intressant föredrag om byggnadstraditioner i Sjuhäradsbygden.

Jag frågade Karin om det var vanligt i Västergötland att man hade vattenbrunn inomhus, men det hade hon aldrig hört talas om. Karin lovade att ställa samma fråga till två kolleger och hon återkom med svaret att ingen av dem hört talas om detta.

Naturligtvis har det varit bekvämt med en brunn inomhus speciellt om vintern. Det förutsatte, att markförhållandena var gynnsamma med relativt ytligt vatten i marken. I många områden kan det vara svårt att finna vatten för en grävd brunn.

Vattenbrunn utomhus. Foto: Harry Bogren

Enligt **Allmän jordbruksräkning, utförd 1944** av Statistiska Centralbyrån (SCB) fick lantbruksägare bl a svara på frågan om det fanns vattenledning in i bostadshusen. I jordbruksräkningen ingick torp och bostäder, byggda på avstyckad jordbruksmark.

Vid en genomgång av svaren finner jag att det inte var vanligt med vattenledning in i husen i Björketorps socken, men det förekom på flera ställen.

De flesta hus på landsbygden hade tidigare en grävd brunn utomhus, från vilken man tog upp vatten med en hink fäst med ett rep.

Efter Andra Världskrigets slut 1945 blev det vanligt att ett rör från brunnen ledde vatten direkt in i huset. Med en handpump kunde man pumpa upp vatten i köket. Då blev det nödvändigt att också förse huset med ett avlopp.

*Harry Bogren
Björketorps Sockens Hembygdsförening
Rävlanda*

Himmelska molntussar över Torpa

Att besöka Torpa stenhus en vacker dag med mjuka molntussar på himlen hör till sommarens begivenheter. Torpa stenhus ligger i Långhems socken vid sjön Åsunden i [Tranemo kommun](#). Slottet är en av Sveriges bäst bevarade [medeltidsborgar](#) och en så kallad [enkelhusborg](#) från [1400-talet](#) och Torpa har varit [sätessgård](#) för släkten [Stenbock](#).

Det första stenhuset uppfördes 1470 som försvarsborg mot danskarna av riksrådet Arvid Knutsson

Under 1500-talet beboddes Torpa av riksrådet Gustav Olofsson Stenbock. Hans hustru var Brita Erikdotter Leijonhufvud. Deras svärson var Gustav Vasa.

Vid ett besök på Torpa blev kungen förälskad i den mycket unga Katarina Stenbock, som blev Gustav Vasas tredje och sista hustru.

Gårdarna runt sjön

Gårdarna runt sjön är en känd romansvit av Birgit Th. Sparre. Det är också en känd resrutt för dagens bussbolag, som lockar mängder av turister sommartid.

Romansviten inleds 1928 och avslutas med Lyckan går igen från 1976. Romanernas Heljö är Torpa stenhus.

Romanförfattarinnan växte upp på Sjöred, som i romanerna heter Stjärnö.

Sjön är känd i historieböckerna för [slaget på Åsundens is](#) den 19 januari 1520. [Sten Sture den yngres](#) trupper mötte den danska hären på isen. Sten Sture träffades dock av en kanonkula och lades i en släde för att transporteras till Sockholm men riksföreståndaren dog på vägen.

Monika Moberg

Torpa stenhus Uppskattat besöksmål under sommaren.

Horsbrottet i Hangelösa

Folktraditioner har ofta visat sig innehålla ett korn av sanning. Men det är inte en bokstavlig sanning. På snåriga vägar kan vi ibland komma ganska långt när det gäller att närma sig en slags sanning. Vi har ett möjligt exempel här.

Det har visat sig att vi får våra första personliga porträtt redan under medeltiden. Det är vid övergången till gotisk stil, mellan ca 1250 och 1270. Upptäckten gjordes av konsthistorikern Jan Svanberg. Det är förstas rikets herrar som åsyftas.

I Varnhems klosterkyrka, där han är begravd, finns bilden (masken) av Birger Jarl. Vid sidan av honom finns Kristus med törnekrona. En annan ansiktsmask avbildar en symbolisk "tandagnisslare." (inför död och skärseld?) Alla tre finns högt upp på kapitel i tvärskeppet.

Hangelösa gamla kyrka omkring 1700 (Peringskiöld).

Hur kan vi veta att det är Birger Jarl? Det har visat sig att ansiktsdragen går att spåra i kraniet som undersökts. Han har en lägre form av krona än en kungakrona. Birger var ju den siste som bar titeln jarl, vilket därefter ersattes med hertig. Dessutom blickar hans mask åt det håll som det gravmonument ligger där han själv bevisligen är begravd, vid lekmanaltaret. Birger Jarl är stor donator till klosterkyrkans ombyggnad efter storbranden i klosterkyrkan vid denna tid.

På samma sätt visar porträtten av hans söner Valdemar och Magnus Birgersson i Skara domkyrka på deras insatser för katedralen. Hur vet vi att det är dem? Det finns faktiskt ett tydligt släktttycke, och olikheterna mellan dem finns uttryckta bl a i Erikskrönikan. Viktigare är nog att den ena har kungakrona och den

andra en hertigkrona. Den konsthistoriska dateringen utesluter andra gestalter i svensk historia.

Jan Svanberg fortsätter sina studier av västgötsk kyrkokonst under medeltiden. 2014 höll han föredrag om Hangelösa gamla kyrka i Götene kommun. Den revs redan 1873. Det var då undertecknad fick de följande idéerna. Där finns nämligen ytterligare en mask som bär en hertigkrona, som är från ungefär samma tid som de ovannämnda. Men det kan inte vara hertig Magnus. Ett förslag till lösning kommer strax, som inte bara är baserad på känd historia utan också på en folksägen i Hangelösa.

Den äldre sockenkyrkan i Hangelösa, som låg nära den nuvarande, var liksom de flesta andra i trakten byggd på 1100-talet, alltså i romansk tid. Om byggnadstiden vittnar den signerade cylindriska dopfunten. Stenmästaren hette Johannes. Kyrkan hade ursprungligen långhus och kor, men inte absid. På den enda äldre bilden, i Peringskiölds Monumenta från ca 1700, har den (väst)torn, men det är tydligt att detta är tillagt senare. Man ser att långhustaken gör en vinkel mot tornet som alltså är mindre brett än långhuset. I motsats till kyrkan, som har vit puts, visas på teckningen kvaderstenarna i tornet. Svanberg har visat att de bevarade skulpturerna har tillhört en portal i detta torn. Samtliga är tydligt påverkade av väder och vind.

Att döma av andra paralleller, i t ex Norge och Estland, stämmer arrangemanget med 1270-talet. I Hangelösa ingår två delar av pelartrummor, delar av kapitel, två huvuden som har suttit ovanpå dessa och en S:t Olofsfigur med yxa som numera saknar huvud och nederdel. S:t Olofsfiguren har suttit uppe i tornet enligt Johan Hadorph ca 1700, antagligen rakt ovanför portalen.

Det var vanligt att en medeltidskyrka hade flera donatorer: de representerade ibland kungamakten och oftare den lokala aristokratin. Den förste donatorn kunde också ha uppfört en (nutida) sockenkyrka som en gårdskyrka, eller egenkyrka, och sedan ha överlåtit den till stiftet. Om tornet läggs till betydligt senare bör detta ha en annan donator till grund. Medan den ena ansiktsmasken från portalen i Hangelösa visar på en symbolisk "tandagnisslare" av samma typ som i Varnhem så har den andra alltså en hertigkrona.

Det finns bara en historisk figur som är möjlig från denna tid. Det bör i så fall vara donatorn. Kung Valdemar och hertig Magnus (senare Ladulås) hade nämligen en bror, Erik Birgersson, utan titel. Det framgår att han var mycket missnöjd med detta och kallade sig "Erik

alls ingenting”. Erik finns också begravd i Varnhem. När bröderna gjorde uppror mot sin bror Valdemar och avsatte honom efter slaget vid Hova i juli 1275 blev Erik mycket riktigt ny sveahertig efter Magnus som övertog kungavärdigheten. Men redan den 6 december 1275 dog Erik. Av hans skelett i Varnhem att döma hade han en svår bindvävssjukdom. Det är alltså bara ett knappt halvår att spela på (såvida inte skulpturen är postum?).

Det finns en annan omständighet som bakvägen skulle kunna rikta uppmärksamheten just på 1270-talet. En envis sägen, nedtecknad redan omkring 1700, av Olof Knös säger att det fanns en tidigare kyrka i Hangelösa. Denna skulle ha besudlats av ett horsbrott inne i kyrkan (antingen i sakristian eller vid altaret) av en munk, kallad Herr Karl, som avrättats och fanns begravnen där. Kyrkan skulle därefter ha rivits och platsen ha flyttats. En lokal forskarcirkel har med arkeologhjälp fastställt att det på en plats ca 1200 m östnordöst om sockenkyrkan, verkligen finns en medeltida kyrkogård.

Att man skulle ha rivit kyrkan av en sådan anledning är ytterst osannolikt för att inte säga omöjligt. Nyvigning kunde under medeltiden vara aktuell om kyrkan var förstörd, helt eller delvis. Detta kallades exekration. Altaret kunde också separat komma ifråga. Om kyrkan utsatts för pollution måste den renas (reconciliatio). Detta kunde hända om någon bragts om livet där, när människoblod utgjutits, när mänsklig säd spillts och när någon exkommunicerad eller hedning begravts i kyrkan. Denna reconciliation kunde bara utföras av biskopen. Detta gällde även kyrkogården. Ingen fick då begravas där förrän en sådan skett där. Man kunde tänka sig undantag, genom dispens, från denna regel och enskilda präster kunde dock få utföra ritualerna som biskopens ombud.

Vid ett tillfälle nämns 1304 att biskopen i Linköping vägrat att reconciliera kyrkogården i Ala på Gotland, som orenats av en av biskopens tjänare, som hade bedrivit hor där med en kvinna. Det var tydligen en fråga om ersättningen för ritualen. Men klagomålet riktades nu till ärkebiskopen Nils Allesson i Uppsala. Vi vet inte hur det hela avlöpte men både kyrka och kyrkogård finns kvar under hela medeltiden (och även nu).

Många av Västergötlands stenkyrkor tillhör tiden före och omkring 1100-talets mitt. Det totala antalet sockenkyrkor har beräknats till 517 redan omkring år 1200. Det finns åtskilliga spekulationer om hundratals andra försvunna kyrkor som sägner berättat om och ortnamn antytt. Men de vilar, såvitt man kan förstå, för det mesta på en ytterst osäker grund.

Enligt analyser nyligen utförda av Christian Lovén är det bara ett drygt 20-tal förutom Hangelösa

Huvudet med en hertigkrona från gamla kyrkan.

som fortfarande kan komma ifråga, t ex Kyrkerör i Vårkumla, S:a Birgittas kapell i Skövde, S:ta Ingemo kapell i Dala, Lödöse hospital, Helga korskapellet vid Nylöse, Gråshult i Mölltorp, Kapellet i St. Vånga, Norra Vånga, Karleby i Leksberg (undersökt), S:ta Katarina eller Synnerby i Otterstad (undersökt) och Bestorp i Friggeråker.

Vi vet dock att i ett brev från den 7 februari 1234 ger påven Gregorius IX biskopen i Skara, Stenar (troligen 1228–1238) tillstånd att förena (lat. uniare) mindre kapell som inte kan bekosta kaplan med de socknar som kan det. Detta betyder att den ena, mindre, läggs ned. Det är säkert detta som skett i Hangelösa, om det fanns en andra kyrka där.

Men det finns en förklaring till uppgiften om ett horsbrott som bakgrund. En anledning till kung Valdemars problem åren 1274–75 var just att han blivit fälld av kyrkan för detta. Dessutom var det dubbelt på så sätt att det formellt också var blodskam. Hans drottning Sofia var dansk prinsessa och hade två systrar som blev mer eller mindre inspärrade som nunnor för att inte äventyra en planerad arvsföljd. Men de hade flytt till sin syster i Sverige. Det var med den ena systemen och dessutom nunnan Jutta Valdemar hade begått sitt allvarliga brott. Det ledde till en botgöring av kungen. Han fick resa till Rom. Jutta blev till och med bannlyst.

En sådan händelse är ovanlig och måste ha väckt

Kam i Näsoms grav i Nätra, Ångermanland. Sägner har gjort att lokalintresserade omgivit tallen, kallad Kamtallen, med en järnkedja.

stort uppseende också hos vanligt folk i Sverige. Kan detta vara bakgrunden till sägner om ”munken” och flyttningen av kyrkan i Hangelösa? Här har vi istället en nunna och en kung.

Den så kallade folkfantasin söker ofta av stora händelser i världen göra något lokalt gripbart.

Av en framstående reformpåve kring år 1000, Silvester, som egentligen hette Gerbert, blev i Sverige en trollkarl Gilbert som fångslades med runstavar på Visingsö av en herre som hette Ketill Runske. Sägner berättades i ord och bild av Olaus Magnus 1555. Den mest kända kyrkliga vandringssägner i Sverige talar om ett mord på en präst inför altaret i sockenkyrkan

av en lokal storman. Den äldsta notisen om detta kommer i Nätra, Ångermanland, hos Johannes Bureus ca 1600. Det har visat sig att denna sägen syftar på mordet på ärkebiskopen Thomas av Canterbury år 1170, där den engelske kungen var inblandad, om än inte själv mördare. Detta väckte enorm uppmärksamhet i det kristna Europa och hela England blev lagt under interdikt av påven. Kungen fick bokstavligen krypa till korset på mordplatsen för att få det upphävt.

I fallet prästmordet har S:t Thomas martyrium avbildats i kyrkorna, ibland i samma kyrka dit sägner förlägger mordet. Till exempel kan det ha funnits en målning, en figur på en dopfont och ibland i sällsynta fall till och med ett relikskrin. I Hangelösas fall kunde kanske porträtthuvudet av hertig Erik ha givit associationerna till händelserna under 1270-talet. Kanske det var som – en obesudlad? – kontrast till brodern Valdemar och horsbrottet? Kanske fanns det också något annat, nu okänt?

Hur lång tid skulle det i så fall ha tagit att till oigenkännlighet omskapa bakgrunden? Som vi sett tog det 400 år från 1170/1200 för prästmordet att nämnas första gången år 1600. Om 1270-talet (eller ca 1300) är aktuellt så tog det ungefär detsamma för Olof Knös berättelse år 1700. Johannes Bureus anger namnet på stormannen som mördade prästen som Skjuppe. Allt framgent under följande århundraden kallas han i hemsocknen Nätra därefter Kam i Näsom. I Hangelösa talas det om Herr Karl. Detta luktar protestantisk tid. Inte en munk, alltså broder Karl.. ”Herr” används som titel antingen för en präst eller en annan ståndsperson, i och för sig också under senmedeltiden.

*Christer Westerdahl
Götene*

Hornborgsjön. Foto: Monika Moberg.

Citat

Olof Lagerkrantz tillbringade barndomen på Falbygden.
– Jag har vuxit upp på en mosse. Vid horisonten syntes platta berg.

– Jag vet inte vad detta landskap **betyder**.
Vad jag vet är att inget annat landskap väcker inom mig en sådan känsla av förtrolighet.

Insänt av Gudrun Wäpling i Falköping

Lort-Sverige för åttio år sedan

En resa, en radioserie och en bok

”Och aldrig har en brinnande yngling längtat mer att få se sin älskades ansikte än jag att få se Människo-Sveriges kamrar och kök, skaffier och garderober, dass och sopor och löss.” (Ur Lort-Sverige, 1938.)

Så tänkte Ludvig Nordström innan han den 25 april 1938 gav sig ut på sin 48 dagar och 1 100 mil långa så kallade ”bostadsresa” genom Sveriges alla landskap – utom Öland och Gotland. Hans uppdrag var att granska bostadssituationen på Sveriges landsbygd. En undersökning som hade initierats av dåvarande medicinalstyrelsen, som också utsett 43 provinsialläkare att guida Nordström. Även kommunalmän och präster anslöt som ciceroner på de platser författaren besökte.

Om intrycken från resan berättade Ludvig Nordström i radio. Serien ”Med Ludvig Nordström på husesyn” sändes i tio avsnitt under oktober – december 1938.

Boken Lort-Sverige – som har kallats det första svenska socialreportaget – gavs ut under senhösten samma år.

I kapitlet Lodare och löss redovisar Nordström det han sett och hört i Västsverige.

Han inleder med en rivstart: ”Ja, det var verkligen värre i Västergötland, [än i Halland] både med hänsyn till människor och till bostäder. Gud vet om det inte var det värsta på hela resan. Men då skulle jag vilja utsträcka detta omdöme till hela Väst-Sverige, alltså både till Västergötland, Dalsland, Bohuslän och åtminstone västra Värmland.”

Delrubrikerna Helvetet och Medeltiden låter läsaren ana hur det stod till med bostadsstandarden på landsbygden. En ljusning i mörkret visade sig dock staden Borås vara:

”Vad nu emellertid Västergötland beträffar mötte det oss först och främst med en sensation, det var Borås. När jag besökte staden 1930, [inför arbetet med boken Bonde-nöden. 1933] var det en livlig industristad, full av höga och smärta skorstenar från yllefabrikerna, men nu hade staden kokat över som en mjölkkastrull, och fradgan hade runnit över hela den omgivande bygden i form av vita funkisvillor i väldiga pladaskor.”

Författaren reflekterar över vilken inverkan stadens stora befolkningsökning – från 38 000 till 45 000 på åtta år – hade haft på landsbygden runt staden.

”Det var [i alla fall] en ståtlig bild, som staden er-

bjöd, inte tu tal om det, och den blev inte sämre genom den omständigheten att vi passerade en lördag, så att gator och torg vimlade av folk.”

Ludvig Nordström hade publicerat drygt 60 böcker – skön- och facklitteratur – då Lort-Sverige kom ut 1938. Men det var först nu han blev känd av hela svenska folket. Många ställde sig på **Lort-Lubbes** sida, då han drog ut på härnadståg mot Sveriges dåliga boendestandard. Av andra kritiserades han hårt.

”Det luktade katekes och husförhör när Lubbe dök upp, gärna oförvarnad, med anteckningsblock, äppelknyckarbyxor, kavaj, rock och keps, limousin och privatchaufför och tillsammans med ortens provinsialläkare.” (Ur Framtidsvittnet 1987)

Ludvig Nordströms reportage fungerade hur som helst som en väckarklocka, och resulterade i att en sanitär kampanj inleddes i landet.

*Isabella Josefsson
Kinnarumma*

Källor:

Ludvig Nordström, *Lort-Sverige*. 1938. Stockholm LT, 435 s. Illustrerad med teckningar av författaren. (Även i faksimilutgåva 1984, med efterskrift av Birger Lundberg, och fotografier från bostadsresan 1938).

Otto Fagerstedt och Sverker Sörlin, *Framtidsvittnet*. Ludvig

Ludvig Nordström fotograferar under bostadsresan.
Foto: Otto Oham

Välkommen till en skrivardag i Vara

Hembygdsrörelsen är dokumentation en viktig uppgift. Vi framställer trycksaker, skrifter och hembygdsböcker av olika slag. Tidigare konferenser omkring detta ämne har varit uppskattade.

Välkommen till en studiedag för inspiration och erfarenhetsutbyte på Vara folkhögskola lördagen den 6 oktober 2018.

Program:

- 09.30 Kaffe och smörgås
- 10.00 ”Att göra en hembygdsskrift” – Lindy Malm från Strands tryckeri i Vårgårda AB och mångårig tryckare av Västgötabygden och hembygdsböcker delar med sig av sina erfarenheter.
- 11.15 Jessica Bergström berättar om databasen Prisma och utformning av berättelser som läggs in där.
- 12.00 Lunch

13.00 Jan-Olof Berglund och Monika Moberg informerar om den nya hemsidan.

13.30 Vi berättar om vårt arbete med hembygdslitteratur eller genom andra media och delar med oss..

15.00 Kaffe

Om Du vill ha frågor belysta, så skicka in dem tillsammans med Din anmälan!

Anmälan senast den 24 september till Studieförbundet Vuxenskolan Västra Götaland tel 0522-65 33 33 eller vgregion@sv.se

Kursavgift OBS! 300 kronor inbetalas till Studieförbundet Vuxenskolan.

Välkommen!

Ann-Britt Boman

Tankar frå bögda

Slätter. Ja kör slöttermaskin å far min tog kortet.

Ja feck inte ta harpalten

När ja va en nie tie år, lärde farbror Herbert mäk å köra slöttermaskin. Dä va innan dä fanns självbindare å skördetrösker. Framför slöttermaskin geck två hästa, Bläsa å Zenta. Bakom kniven satt ena grinn sum en samla upp säa på, å sen när dä va lagum mö, då sulle en släppa å högen. Sen kom dä nôken å tog upp högen å

bann ena nek. Dä va en kônst å lägga å en granner hög, å dä va en kônst å binna ena granner nek. När en kom te hörnt, då sulle en hålla upp både grinna å kniven, å dä gjole en mä ett par tramper, å ätter sum ja va kôrter i rocken, feck ja kana å setsen lite för å kunna trampa ner så kniven löfte säk. Å sen sulle en släppa ner kniven på rätt ställe igen.

En gång feck ja följa mä farbror Herbert te Anna Mann. Ho hade ett litet ställe mä ett par kor. Ho hade ingen häst, så gålbora hjälpte na iblan. Vi sulle ta å havre, å dä geck bra. Men när dä va ett par skärer kvar, stöppa ho mäk å sa att ja inte feck köra mer. Ja grunna på um ja gjort nôket gaert. Farbror Herbert kom springande å undra va sum hänt. Då sa tanta att nu sulle farbror Herbert köra för sôdda små pajka får inte ta harapalten, sa ho.

Um dä va haronga på akern, dro di säk in mot metten å då kunne dä bli så, att när en tog å di siste skåraera kunne en köra å bena på nôken parpalt. Dä töckte ho inta passa säk att småpajka gjole.

Håkansson

Besök hos Centralföreningen i Tidán

En varm och skön försommarkväll i maj gjordes en utflykt till Tidán från Skövde Hembygdsförening.

Arnold Karlén tog emot och visade bilder om Tidans historia och natur. Vad många inte visste var att det för inte så länge sedan fanns en ”mutterplockarskola” i Tidán, eller som den kallades; Skövde Praktiska Motorskola.

Ett besök gjordes även i den mer än hundra år gamla kvarnen, där ägaren Torsten Sahlin guidade oss på de olika våningarna.

Landsbygden lever

Många kreativa krafter arbetar för en levande landsbygd i vårt landskap.

År 2011 tog Ingela och Eskil Jonsson över en fyrvåningsbyggnad i Tidán, den gamla Centralföreningen från 1939. De har målat byggnaden gul utvändigt och bytt mängder av fönster.

De har slitit och jobbat och inrett huset på bästa sätt. Byggnaden var tänkt att bli ett lager åt ett företag som Eskil driver tillsammans med sin son. Men det blev gott om plats över.

Eskil Jonsson har här en imponerande samling av lättviktare och hundratals smörjkannor i alla fasoner.

Byggnaden används även för konstutställningar och andra engagemang. Det finns även plats för gemenskap kring kaffeborden

I bottenvåningen har Ingela inrett en butik, där hon säljer garn, souvenirer, leksaker och allehanda ting. Hon har i första hand öppet under lördagar.

Återvinning. Ingela Jonsson i Centralföreningens butik visar upp en väska, tillverkad av återvunna kaffeförpackningar.

Guider. Arnold Karlén och Torsten Sahlin utanför kvarnen i Tidán.

Monika Moberg

Linné

Den mest namnkunnige som beskrivit västgötabygd är Carl von Linné:

– Det är fuller visst att invånare vid dess vidlyftiga fält utstå vinter och vår ett oändligt besvär av hård blåst och urväder, men den sköna sommaren betalar all sådan olägenhet med så mycket härlighet som naturen utmåla kan.

Insänt av Gudrun Wäpling i Falköping

Hänt på bögda ...

Solen strålade i Rävlanda

Solen strålade, vattnet porlade och naturen grönskade. En helt fantastisk dag att lära känna sin hembygd. Över 50 personer deltog när Björketorps sockens Hembygdsförening genomförde bygdevandring kring Mörtsjöos och Vika i Hällingsjö i lördags. Roger Person och Martin Helgegren berättade om en gammal smedja och flera gårdar, torp, sågar och kvarnar som funnits i bygden. Några byggnader finns fortfarande kvar men på vissa ställen är det bara ruiner och grunder som vittnar om tidigare verksamhet eller boende. Förutom Roger och Martin hade Sven-Olof Svensson, Tommy och Lena Jonsson, Rolf Andersson, Louise Gralén och Bror Johansson bidragit med fakta och historik.

*Malin Svanberg Eliasson
Björketorps sockens Hembygdsförening*

Medlemsvärvartävling 2019

Tengelandsfonden och Hembygdsförbundet utlyser nu en medlemsvärvartävling under 2018 (avläses den 31 december), där den hembygdsförening som ökat mest i antalet medlemmar under året vinner 2 500 kr. Den förening som blir tvåa får 1 000 kr. Antalet registrerade medlemmar, som är under 25 år, räknas som två. Prisen delas ut vid Hembygdsförbundets årsmöte i maj 2019.

Trätält i Brandstorp

I Habobygden nr 1 2018 finns en artikel om det egyptiska trätältet i Brandstorp. Det åttakantiga trätältet uppfördes på Alvasjö gård år 1873 av baron Hans Henrik von Essen, i huvudsak som sommarbostad åt sönerna. Tältet presenterades vid världsutställningen i Paris 1878 och fick plakett och hedersomnämning.

Trätältet finns numera vid hembygdsgården i Brandstorp. Det återinvigdes i juni 1996 efter återuppbyggnad och då det getts som gåva till föreningen av Birgitta von Essen. 2007 totalrenoverades tältet utvändigt. Senare har ett par museibygnader med intressanta föremål uppförts inom området.

Saxat från hemsidor

Vårkumla

Kulturminnena underhålls av ideella krafter i våra hembygdsföreningar för att bevara dessa för framtiden.

I Vårkumla Hembygdsförening finns Gran-Annas stuga, Markalagårn, Skyttepaviljongen, smedja och kölna, kyrkstig och forngravar.

Ordförande är Bo Börjesson.

Balteryd av idag (Kyrkefalla/Tibro)

I Balteryds hembygdsgård försöker föreningen hålla hus, inredning och trädgård i så autentiskt skick som möjligt. Många evenemang hålls inomhus varför det också måste tillåtas vara praktiskt för sådana ändamål. Andra våningen i huvudbyggnaden är iordningställd som ett litet museum med kläder, möbler och föremål som har funnits på gården eller som donerats och bedömts passa in i miljön. Här finns också redskap för kardning, spinning och vävning för de tillfällen då skolbarn introduceras i "dåtidens" seder och bruk.

Ordförande är Håkan Larsson.

Kommittéer i Eggvena

I de flesta hembygdsföreningar utser man, för att underlätta arbetet, kommittéer, vilka har sina egna ansvarsområden.

I Eggvena Hembygdsförening har man kommittéer för vandringsleden, bouletävling, julgransgruppen, hembygdsstugans bygg-grupp och så har man en arkivansvarig.

Ordförande är Lennart Knutsson.

Årsmöte hos Svältorna

Museets samlingar nu på Sofie

Svältornas Fornminnesförening har hållit årsmöte. Verksamhetsberättelsen vittnar om en aktiv förening. Den verksamhet som syns utåt äger rum under sommarhalvåret med många aktiviteter på hembygds-gårdarna i Landa och Ornunga. Höjdpunkterna är midsommarfirandet och Spelmansstämman i Ornunga. Föreningen har 170 medlemmar och Per-Eric Stjerna är föreningens ordförande.

För att driva den omfattande verksamheten krävs många villiga medlemmar och årsmötet valde till exempel Programkommitté, Serveringsgrupper, Fastighetskommitté, Redaktionskommitté och ansvariga för museets samlingar.

Digitaliserat

För cirka åtta år sedan ingick föreningen i ett EU-projekt där ett antal mindre museer i Vårgårda kommun påbörjade att fotografera alla föremål på respektive museer, beskriva föremålen och lägga in dem på en databas som heter Sofie. Ingrid Holmgren berättade om arbetet och visade hur man nu kan få tillgång till nästan hela museets föremålsregister via Internet. Ingrid fick ta emot blommor för ett gediget arbete.

Byggplanerna

Föreningen har tidigare beslutat att göra en tillbyggnad vid museet. En arbetsgrupp har tagit fram ett förslag att bygga till smedjan för att få bättre köksutrymme, förråd och handikappanpassade toaletter. Man skall borra en ny brunn och bygga en ny avloppsanläggning. Budgeten för bygget är 1,8 miljoner kronor. Kommunen har gett ett bidrag på 350 000 kronor. Föreningen har sökt bidrag från Jordbruksverket och man hoppas på ett positivt beslut under våren och då kommer byggarbetet i gång i september.

Ny diplomat. Monica Alexandersson fick ta emot Västergötlands Hembygdsförbunds diplom av Torwald Åberg.

Monica fick diplom

Kvällens hemliga gäst var Torwald Åberg från Västergötlands Hembygdsförbund. Han kom för att överlämna ett diplom till Monica Alexandersson. I motiveringen står bland annat att Monica har i minst ett kvarts sekel hängivet och troget medverkat i Svältornas Fornminnesförenings arbete. Hon har bland annat under många år varit sekreterare i styrelsen och varit en sammanhållande kraft i föreningens verksamhet. Hon har guidat besökare i såväl museet som i Ornunga gamla kyrka och deltagit i dokumentationen av museets samlingar. En glad och överraskad Monica tackade för uppmuntran.

Leif Brunnegård

Inte bara idyll förr i tiden

De mörka sidorna i bybornas liv har inte berörts så mycket, men de fanns naturligtvis. Missväxten som då och då drabbade med svält och nöd som följd, pest och andra sjukdomar, som obarmhärtigt skördade sina offer, inte minst bland barnen, vådelden som ödelade, tvister och trätor, våldshandlingar, tunga pålagor i form av grundskatter, skjutsskyldighet med mera. Men om livet i byn långt ifrån alltid var en idyll så saknade de som måste flytta ut från den vid skiftet närheten till grannarna och den trygghetskänsla den gav, liksom de kvarboende kände tomheten efter dem som lämnat bygemenskapen. Kanske gick man också och grämde sig över att ha blivit orättvist behandlad vid skiftet, och det gjorde heller inte livet lättare att leva. Men tiden läkte så småningom sårerna, även om läketiden blev en mansålder eller mer.

Ur en artikel i Svältornas Fornminnesförenings årsskrift 1984–85.

Text: Sten Benjaminsson

Bussrundtur i närområdet

Horreds, Istorps och Öxnevalla Hembygdsförening ordnade för andra året i rad en utflykt i närområdet. Dock blev det inte samma vägar och områden och det finns mer att upptäcka!

Olika personer berättade längs vägen om ställen och fastigheter som passerades och inte minst om folk som bor och har bott där, ibland kryddat med episoder. Det blev också lite riktigt gammal historia t ex en mäktig kvinna i Byslätt; Ingeborg Gylta, som levde på 1400-talet. Vid grävning av ny bro vid Lillån hittades vitvalsben som var 10 000 år gamla. I Öxnevalla kunde man skymta grustaget där kulknappen som dödade Karl XII låg drygt 200 år tills den kom med grus till Horred 1924.

Efter ungefär halva resan blev det paus med kaffe och hembakat i Istorps Prästgård.

Bifogad bild är tagen från Torse och det är Lillåns dalgång. Man kan se hur platt det är. Där var sjöbotten och marken odlades först i mitten av 1800-talet.

Text: Ingbrit Gunnarsson

Foto: Kjell Thingvall

Horreds, Istorps och Öxnevalla Hembygdsförening

Prenumerera på Västgötabygden!

Det kostar 150 kr att få hem sex nummer av tidningen under ett år. Vid samtidig beställning av 10 prenumerationer (föreningen beställer t ex till hela sin styrelse) är priset 130 kr per prenumeration.

Anmäl till vår kanslist **Eva Mann**, 0512-105 50.

Badhusgatan 13, Box 15, 534 21 Vara.

Eva arbetar deltid och träffas på kansliet varje helgfri torsdag, 09.00-15.00.

E-post: vasterg.hembygdssf@telia.com

Stämman och vinprovning

Vinprovning och museibesök stod på programmet när Västgöta gille i Växjö gjorde en utflykt till Tidaholm i slutet av april. Besöket var initierat av en tidaholmare, Rudolf Sillén, numera bosatt i Växjö.

Tidaholms museums guide Kjell-Åke Storm berättade om Tidaholms sedan länge nedlagda bilfabrik. Lastbilar, bussar och brandbilar tillverkades där i början av förra seklet. Firmamärket var stadens namn: Tidaholm. Industrin hade startat med tillverkning av hästdragna vagnar, för att sedan byta till bilar.

Kjell-Åke Storm visade också gästerna tändsticks-museet med tidiga minnen från tändsticksfabriken Vulcan, som ännu är i drift som den enda i Sverige. Tändsticksfabrikens grundare Henrik von Essen startade företaget 1868 och namngav det efter sin häst, Vulcan.

Efter museibesöket väntade vinprovning på VinContoret, där fyra viner provades under ledning av företagets vd Lennart Granqvist. I sitt företags verksamhet arrangerar han inte bara vinprovningar utan importerar också viner. Vid ett par tillfällen har VinContoret levererat vin till Nobelfesten.

Samtidigt med utflykten hann gillet med att hålla årsstämma, där åldermannen Rolf Wenander, bördig från Surteby-Kattunga, omvaldes tillsammans med övriga styrelsen som består av Anders Johansson, med anknytning till Göteborg, Bert Milling, född i Sätilla, Jonas Yngström, tidigare Ulricehamn, Inger Hellgren, född i Vara, Åsa Arnesdotter-Thorén, född i Lidköping och Stellan Jonasson, född i Göteborg.

Rolf Wenander

Västgöta gille i Växjö på vinprovning med från vänster Rolf Wenander, ålderman, Lennart Granqvist, vinprovningens ledare och vd för VinContoret och Rudolf Sillén, uppvuxen i Tidaholm. Foto: Jonas Yngström

Kretsmöte i Locketorp

Rolf Johansson, ordförande i Wäring-Locketorps Hembygdsförening hälsade välkommen till Skövde Hembygds-krets årsmöte i Locketorps församlingshem i början av april och berättade om föreningens satsning på natur-, kultur- och miljö-dagar i maj för skolelever i lokalområdet.

I Skövde Hembygds-krets ingår elva hembygds-föreningar samt Skövde Släktforskarförening, Binnebergs Tingshus, kulturresevatet Vallby Sörgården, en redaktör och en kassör.

Tidskriften Billingsbygden, föreningarnas verksamhet samt gemensamma frågor diskuterades och information från hembygdsförbundet gavs.

Efter årsmötet berättade Anders Eriksson i Wäring Locketorps Hembygdsförening och visade bilder om det omfattande arbete som han och föreningens funktionärer lägger ned för att lägga in gårdar, platser och människor i Bygdeband, dvs lokalhistorien på webben. Det handlar om vanliga människor och deras verklighet under framförallt 1800- och 1900-talen. Det är en enorm ideell insats som Anders och hans vänner i föreningen gör för kulturarvet. Vem som helst kan gå in och söka efter sina rötter – i detta fall i Wäring och

Bygdeband. Ulf Johansson, Ingvar Gunnarsson, Nils Johansson och Sigun Gröning tittar på bilderna på väggen bakom Anders Eriksson, som redigerar innehållet i Bygdeband från sin dator.

Locketorp. Anders berättade om t ex amerikaner som kontakter honom och kommer med upplysningar om gårdar och släktingar.

Ett fantastiskt arbete för kulturarvet som utförs av våra hembygdsvänner i Wäring och Locketorp.

Monika Moberg

Läsvärt i korthet

Årsskrift för Ullervad Leksbergs hembygdsförening 2018. Redaktion: Åke Möller och Lars Johansson. 58 sidor med en ny presentation av företag utmed Tidans, Kottholmens kvarn och Forsalunds såg. Kjeckestads by presenteras och Urban Ahlin, Sveriges talman, skriver om hembygdens betydelse för honom.

Billingsbygden 2018 utgiven av Skövde hembygds-krets. Redaktör: Monika Moberg. 128 sidor om bl a ån Tidans kraftfulla historia, Vårsås mejeri, sjukvården i länet under 1700- och 1800-talen samt jätten från Kyrkefalla. Mängder av intressanta människoöden presenteras som vanligt.

Fristadbygden 2018. Gammalt och nytt från Fristads hembygdsförening. Redaktion: Ann-Britt Boman, Anna Stensson, Wiviann Bergsten, Birgit Gustafsson och Olof Stensson. 60 sidor om bl a Lövåsen och Mölarp, det första samarbetsresevatet i Skara stift, olyckstillbud i Fristadstrakten samt goda råd vid missväxt. Bättre brödlös än rådlös.

Körsbärsblomman. Medlemstidning för Eggby-Istrum-Öglunda Hembygdsförening nr 2 2018. Redaktör: Hjördis Lundberg. 28 sidor om bl a gårds-museet på Håkansgården, Eggby, med många bilder, De Bruce, Eggby sockenmän och altartavlan samt Tån vid Sandtorp.

Mimers brunn. Arkeologi, etnologi och historia i Västra Götaland. Nummer 2 2018. Redaktör: Christina Ström. Utgivare: Vätteljusset, Skarstad. 50 sidor om bland annat Årstafrun Märta Helena Reenstierna som hade rötter i Gäsene, dåtidens E20 med hålvägar i Essunga och Vinsarp, en borg i miniatyr. Massor av bilder i färg och svartvitt förstås.

Hans Menzing

Cykeln löste kampen om byxorna

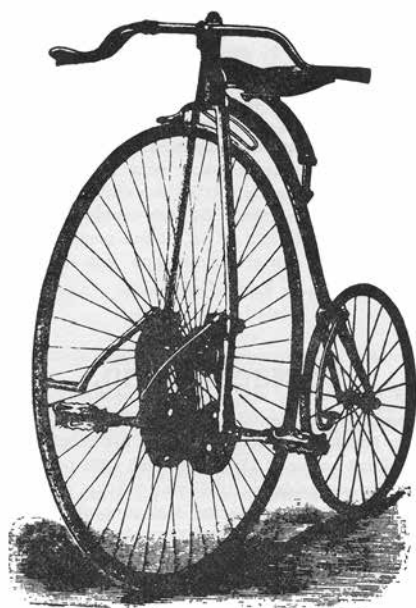
För ungefär 20 år sedan berättade en nära anhörig att han hade varit ungdomsvän med konstnären Olle Skagerfors (1920–1997). Denne var född i Skövde men bodde i Göteborg.

Någon tid därefter fick jag vid ett besök i ett antikvariat syn på namnet Mona Skagerfors på en bokrygg. Det visade sig att hon var Olles fru. Mona är författare till boken **DAMER – Rebeller, outsiders och tidens yta**, utgiven på Carlssons förlag 1994. Boken är ett inlägg i kvinnokampen och behandlar kvinnors klädmode under 200 år.

Den franska 1800-talsförfattarinnan George Sand bar manskläder samt rökte cigarrer. Andra kvinnor är Wendela Hebbe, kulturskribent på Aftonbladet. Emmeline Pankhurst, Marlene Dietrich och många flera. Självständiga kvinnor som stack ut.

I korthet ska jag försöka redogöra för kampen om byxorna, dvs kvinnors rätt att bära byxor. Det är numera allmänt känt att även kvinnor har ben. Men förr skulle de gömmas under långa kjolar. Att offentligt visa sina ben var ett manligt privilegium. Vid tiden för franska revolutionen började mäktiga män använda långa byxor mot att tidigare ha använt knäbyxor. Nu blev långa byxor synonymt med makt, och det var inget för kvinnor.

Tidigare bars knäbyxor av män med hög status, medan sjömän, arbetare och vänstermän bar långa byxor. Även vänstersinnade kvinnor dristade sig till att bära långa byxor, men det betraktades som intrång på

”Kängurun”. 1884 års säkerhetsvelociped (Hjulsport 1892)-

männens politiska domäner. När dessa radikala män blev äldre blev de borgare och bar sina långa byxor som det yt-tersta tecknet på överhöghet.

Kvinnor längre tillbaka bar inte ens underbyxor. Även dessa betraktades som ett intrång på mannens maktområde. Underbyxor förknippades med prostituerade. Kurtisaner på 1500-talet bar knälånga underbyxor. Men överklassens damer kunde även tillåta sig att bära underbyxor. Katarina Medici (1519–1589), gift med den franske kungen Henrik II lär ha spridit ett särskilt underklädesmode.

Aristokrater och prostituerade gjorde som de ville, medan borgarfruarna hölls i Herrans tukt och förmaning. Inga omoraliska underbyxor där inte.

Striden för kvinnors byxor gick vidare under århundradena. Underkläder blev så småningom mame-lucker för stora och små flickor.

En amerikanska, Amelie Bloomer, försökte under 1800-talet få fram en byxdress, men det blev ramaskri. Fredrika Bremer tyckte byxdressen var en bra idé, men när det kom till att gå på dans, så sprack idén.

Mary Walker, en amerikanska, blev på 1860-talet arresterad för att hon gick ut i byxdress. Hon blev anklagad för att ha uppträtt i manskläder, men hon blev frisläppt när det framkom att hon hade deltagit i inbördeskriget som sköterska och som sådan hade hon en viss status.

Män och deras ärbara fruar trodde förstås att samhällena helt skulle störta samman om kvinnor fick bära långa byxor.

Under 1890-talet blev det populärt att ägna sig åt ett nytt fritidsnöje; cykling. Både män och kvinnor blev bitna av denna nya fluga. Men ve och fasa, kvinnornas långa kjolar blev livsfarliga i samband med cyklingen. Inte nog med cykling, nu blev det även populärt att åka skidor.

Nu dök Mrs Bloomers byxdressar och puffbyxor upp i minnet och man insåg att de borde vara perfekta att använda vid cykling och skidåkning.

Byxor eller inte byxor, för en del var det trots allt ett val mellan pest och kolera.

Som en kompromiss lät modeskaparen Paul Poret sy upp en byxkjol redan före första världskriget. Han hade tänkt sig ett slags haremsbyxor för hemmabruk, men även mer strikta byxkjolar skapades.

Under 1920-talet brast fördämningarna helt och kvinnorna började dansa charleston och benen fick fritt utlopp. Och nu var det även fritt fram för långbyxor.

Tacka velocipeden för det!

Monika Moberg

Skydda
kulturarvet
i sommar

Ta del av tipsen på hembygd.se/forsakring eller kontakta försäkringskansliet på 0200-22 00 55.

**Sänd in berättelser om människor
du mött, om lokalhistorien
eller andra berättelser
till vår redaktion.**

Sänd till redvastgotab@gmail.com
eller monika.moberg@blackhornet.me

Västergötlands Hembygdsförbund och Sveriges Hembygdsförbund samarbetar med Studieförbundet Vuxenskolan vid kurser och konferenser.

Varje enskild hembygdsförening avgör själv vilket studieförbund man vill samarbeta med.

Nästa nummer av Västgötabygden, nummer fyra, kommer i slutet av augusti. Författarna i denna skrift är själva ansvariga för innehållet i sina artiklar. Redaktionen förbehåller sig rätten att korta och redigera insänt material. Om inget annat anges, är artikelförfattaren också fotograf. Bidrag och tips till tidningen mottas tacksamt av redaktionen, liksom tidskrifter och böcker som önskas anmälda. Västgötabygden publiceras på vår hemsida. Insända texter och bilder anses som godkända för publicering på vår hemsida.

VÄSTGÖTA BYGDEN

Redaktörsgrupp:

Ann-Britt Boman, sammankallande,
Spireavägen 5, 513 35 Fristad, tel 033-26 19 21.
073-9436175. E-post: birgitta.fristad@telia.com

Hans Menzing, Marumstorget 1,
532 32 Skara, tel 0511/12643.
E-post: hans.menzing@telia.com

Monika Moberg, ansvarig utgivare, tel 070-642 56 70,
Norra Bergvägen 16B, 541 32 Skövde.
E-post: redvastgotab@gmail.com
eller monika.moberg@blackhornet.me

Övriga i redaktionskommittén:

Jan-Olof Berglund, Stora Rör, Nolgården 3,
540 15 Våring, tel 0500-44 11 05, 0708-42 04 53.
E-post: j-o.berglund@telia.com

Bo Björklund, Hövägen 9 C, 446 32 Älvängen,
tel 0303-74 98 78. E-post bo.bjorklund@risveden.com

Tage Brolin, Bäckaskog, Främmostad,
465 97 Nossebro, tel 0512-531 50.
E-post: frammostad@tagebrolin.se

Leif Brunnegård, Asklanda, 447 93 Vårgårda,
tel 0322-66 11 43. E-post: leif.brunnegard@gmail.com

Birgit Carlsson, Ljungås, 519 91 Istorp, tel 070-620 66
66. E-post: bisido@hotmail.com

Anna Faxgård, Bua Skogsslätt, 511 98 Hyssna,
tel 0320-397 77. E-post: anna.faxgard@telia.com

Förbundsordförande: Sven-Åke Mökander,
Markgatan 39, 441 51 Alingsås, tel 0322-67 23 10,
070-672 31 56. E-post: svenake.mokander@gmail.com

Vice förbundsordförande: Jan-Olof Berglund

Förbundssekreterare: Jan-Henry Svensson
Södra vägen 4, 532 94 Tvärred, 0321-500 35,
070-208 53 27. E-post: janhenry.svensson@vgregion.se

Förbundskassör: Tommy Kroon.
Timmermansgatan 19, 532 33 Skara. 0511-145 49, 0705-
91 24 55. E-post: tommy.kroon@kunskapstradet.se

Kanslist: Eva Mann. Västergötlands Hembygdsförbund,
Box 15, 534 21 Vara, tel 0512-105 50, bostad 0511-37 03 30.
Bankgiro: 378-5383. Swischnummer: 123 214 84 19.

Har Du adressförändring, ring till Eva Mann,
tel 0512-105 50. Arbetstid: torsdagar 9-15.

Kansliets e-post: vasterg.hembygdsf@telia.com

Bildsvep från Habo

Nedan ses ytterligare ett par bilder från årsstämman i Habo.

Förrskolan. En lektion så som det gick till förr i världen i den svenska skolan. Hans Menzing påpekar att förr fick pojkarna inte ha huvudbonad på sig inne på lektionen. Men det var då, det. Foto: Hans Menzing.

Musiker. Årsstämmodagen avslutades i hembygdsparken med musik och kaffe. Foto: Monika Moberg